

**OILADA AGRESSIV XULQ-ATVORNING O‘QUVCHILARGA
TA’SIRI**

Iminova Shaxlo Mamirjonovna

Namangan viloyati Uchqo‘rg‘on tumani

21-AFChO‘SMUM amaliyotchi psixologi

ANNOTATSIYA:

Ushbu maqolada oiladagi agressiv xulq-atvorning o‘quvchilarga ta’siri tahlil qilinadi. Oiladagi jismoniy, ruhiy va ijtimoiy zo‘ravonlik bolalarning ruhiy holati, ijtimoiy munosabatlari va akademik natijalariga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Maqolada agressiv xulq-atvor turlari, uning ta’siri va oldini olish bo‘yicha tavsiyalar keltirilgan. Bolalarning ijobiy rivojlanishi uchun ota-onalar, o‘qituvchilar va psixologlarning hamkorligi muhimligi ta’kidlangan.

Kalit so‘zlar: oila, agressiv xulq-atvor, o‘quvchi, ruhiy salomatlik, akademik rivojlanish, psixologik yordam

KIRISH

Oila — bolalarning shaxsiyati shakllanadigan birinchi va eng muhim makondir. Oiladagi muhit, ota-ona va qarindoshlarning xulq-atvori bolaning ruhiy, ijtimoiy va akademik rivojlanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Agressiv xulq-atvor, ya’ni oilada jismoniy yoki ruhiy zo‘ravonlik, doimiy tanqidlar, qarama-qarshi munosabatlar bolalar ongida salbiy iz qoldiradi. Bu maqolada oiladagi agressiv xulq-atvorning o‘quvchilarga qanday ta’sir qilishi va uning oldini olish yo‘llari ko‘rib chiqiladi.

Agressiv xulq-atvor turlari:

Oilada agressiv xulq-atvor quyidagi shakllarda namoyon bo‘lishi mumkin:

- Jismoniy zo‘ravonlik: urish, kaltaklash, zarar yetkazish.

- Ruhiy zo‘ravonlik: haqorat qilish, doimiy tanqid, bolani e‘tiborsiz qoldirish.
- Ijtimoiy zo‘ravonlik: oila a‘zolarini boshqarish, bolaning erkinligini cheklash.

Agressiv xulq-atvorning o‘quvchilarga ta’siri:

Oiladagi agressiv muhit bolalarning o‘quv faoliyatiga quyidagi salbiy ta’sirlarni ko‘rsatadi:

Ruhiy holatga ta’sir: bolalar asabiylashadi, xavotirga tushadi, depressiyaga moyil bo‘ladi.

Ijtimoiy munosabatlarga ta’sir: sinfdoshlar bilan muloqotda muammolar, yolg‘izlik, ishonchsizlik yuzaga keladi.

Akademik natijaga ta’sir: diqqatni jamlay olmaslik, o‘quv jarayonida faoliyat pasayishi, o‘zini past baholash.

Xulq-atvor muammolari: agressivlik, itoatsizlik, konfliktlarga moyillik.

Oldini olish va yordam berish yo‘llari

Ota-onalar va oilaviy tarbiya: mehr-muhabbat va e‘tibor, bolaga ijobiy namuna bo‘lish.

Psixologik yordam: maktab psixologi bilan individual suhbatlar, stressni kamaytirish mashqlari.

Ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash: sinfdoshlar va o‘qituvchilar bilan ochiq muloqot, ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirish.

Oilaviy maslahatlar: oilaviy terapevtlar bilan uchrashuvlar, konfliktlarni tinch yo‘l bilan hal qilish metodlarini o‘rganish.

Oiladagi agressiv xulq-atvor bolalarning ruhiy va akademik rivojlanishiga jiddiy salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Bunday muhitda o‘sayotgan o‘quvchilarda ijtimoiy va o‘quv muammolar yuzaga kelishi mumkin. Shu sababli, ota-onalar, o‘qituvchilar va psixologlar birgalikda ish olib borib, bolalarga xavfsiz va mehr-muhabbatga to‘la muhit yaratishlari zarur. Bolalarning ongli va salomat

rivojlanishi ularning kelajakdagi muvaffaqiyati va jamiyatda ijobiy o‘rni uchun muhim omildir.

Bugungi kunda agressiya mavzusi psixologlar orasida bahsbop muhokamalarga sabab bo‘layotgan mavzulardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, bolalar o‘rtasida uchrayotgan ushbu salbiy holat uni chuqurroq tadqiq, tahlil qilish, muammoni keltirib chiqarayotgan asosiy sabablarni aniqlash va bartaraf etish usullarini ishlab chiqishni talab qilmoqda.

Agressiya – (lotincha “agressio” – hujum, huruj) insonlarning jamiyatda yashash normalari va qoidalariga zid bo‘lgan, hujum ob’ekti (jonli yoki jonsiz)ga jismoniy zarar, shuningdek, tirik mavjudodlarga ma’naviy zarar (salbiy havotir, bosim, qo‘rquv va b.) yetkazuvchi motivlashgan, destruktiv xulq-atvor.

E.Fromm agressiyaning ikki turini ajratadi: yaxshi va yomon. Birinchisi himoya reaksiyasi sifatida xavf tug‘ilgan paytda paydo bo‘ladi [5]. Xavf bartaraf etilishi bilan agressiyaning mazkur turi ham yo‘qoladi. “Yomon” turdagi agressiya esa o‘zida buzg‘unchilik, shavqatsizlikni namoyon etadi. Kutilmaganda paydo bo‘ladi va shaxsning xususiyati sifatida namoyon bo‘ladi. Demak, bolada namoyon bo‘layotgan agressiyaning shakli, davomiyligini kuzatib bolada agressiyaning qaysi turi mavjud ekanligini aniqlash mumkin. Himoya reaksiyasi sifatida namoyon bo‘lgan agressiya korrektsiyaga muxtoj bo‘lmasligi mumkin, biroq o‘zida buzg‘unchilik va atrofdagilarga sababsiz zarar berishga moyillikni namoyon etuvchi agressiya pedagoglar, psixologlar va ota-onalar tomonidan o‘rganilish sabablarini aniqlash, korrektsiya qilish va tuzatilishga muhtojdir.

Mashxur avstraliyalik psixolog V.Oklender shunday yozadi: “Men destruktiv xulq-atvorga ega bolani g‘azab, rad etilganlik, tashvishlanish, himoyalanmaganlik, xafagarchilik boshqarayotgan insonga o‘xshataman... Unda ko‘pincha o‘z o‘zini past baholash kuzatiladi. U o‘zi his qilayotgan narsani boshqa yo‘l bilan ifodalashni xohlamaydi yoki bunga qodir emas. U

o'zidagi ushbu salbiy xulqni yashab qolishning yagona yo'li deb hisoblaydi". Darhaqiqat, insonda namoyon bo'layotgan har bir xatti-harakatning sababi, motivi bo'ladi, albatta. Shaxsda kuzatilayotgan salbiy xulq-atvorning sabablari o'rganilib, bartaraf etilsa, agressivlik ham o'z-o'zidan yo'qoladi. Odatda, ichki g'alayonlarini bostirishning boshqa muqobil yo'lini topolmagan bolalar darrov jahl qilishadi, urishadi yoki haqorat qilishadi. Kattalar bolaga o'z tuyg'ulari, e'tirozlarini namoyon etishning boshqa usuli, yo'lini ko'rsatish orqali undagi destruktivlikni ijobiy xulq atvorga o'zgartirishlari mumkin.

Pedagoglarning qayd etishicha, maktabda bolalar o'rtasidagi agressiya (verbal va noverbal) yildan-yilga ortib bormoqda. Uni boshqarish, korreksiya qilish esa murakkabligicha qolmoqda. Demak, maktabda kuzatilayotgan ushbu buzg'unchi xulq atvor kecha yoki bugun shakllanib qolmadi. Chuqurroq tahlil qilinsa, uning ildizlari bolalik va maktabgacha yosh davriga to'g'ri keladi. Bu davrlarda esa oila – bolaning ijtimoiylashuvi kechadigan ilk maskan bo'lib, bolaning asosiy muloqot sub'ektlari, u suyanadigan, o'rnak oladigan shaxslar ota-ona, opa-akalar hisoblanadi. Ular bilan muloqot qilishdagi muammolar, ota-ona o'rtasidagi doimiy janjallar, kelishmovchiliklar, ota-ona va bola o'rtasidagi tushunmovchiliklar, vasiylar tomonidan bolaning ehtiyojlarini doimiy ravishda qondirmaslik, emotsional ehtiyojini e'tiborsiz qoldirish, uni past baholash, bolani rad etish, unga nisbatan zo'ravonlik (jismoniy yoki ma'naviy) sodir etish, jazo qo'llash bolada o'zidan qoniqmaslik va atrofdagilarga nisbatan zo'ravon munosabatning shakllanishiga sabab bo'lishi mumkin.

Shuningdek, to'liqsiz oilada katta bo'lgan farzandlar ham agressiv xulq-atvorga moyil bo'lishlari mumkin. Amerikalik tadqiqotchilar buyurtma evaziga siyosiy qotillik yoki suiqasdni amalga oshiruvchi insonlar aksariyat hollarda ota-onasi bolalikda kam e'tibor qilgan to'liqsiz yoki buzilgan oilalardan chiqqanligini o'rganishgan. Demak, ota-onasi tomonidan doimiy ravishda tahqirlanish, ehtiyojlarning e'tiborsiz qoldirilishi, mehr

ko'rsatilmasligi bolada psixologik jarohat qoldiradi va keyinchalik ushbu jarohatning o'rnini aksariyat bolalar jinoyat yo'lini tanlash orqali to'ldirishlari mumkin.

Jonsning tadqiqotlari esa ota-onalardagi mas'uliyat va boladagi agressiya o'rtasida bog'liqlik mavjudligini ko'rsatdi. Tadqiqotchilar 15, 21 va 39 oylikda bolalar onalari va boshqa bolalar bilan qanday muloqot qilishlarini kuzatishgan. Ko'plab shkalalar orasida onaning bola yig'lagan yoki unga qo'lini cho'zib talpingan ondan qancha vaqt o'tib bolani qo'lga olishi o'lchashgan. Shu bilan birga bolaning boshqa bolalarga nisbatan agressiv munosabati (tishlash, urish, itarish, biror buyumni tortib olish) qayd etib borilgan. Natijalar shuni ko'rsatadiki, onalari bolaning yig'isi yoki chaqiruviga darhol javob bergan bolalarga qarganda onalari qo'lga olishga shoshilmagan bolalarda agressivlik ko'proq namoyon bo'lgan. Darhaqiqat, bola dunyoni onaning qo'llari orqali anglaydi. Ona uni qanchalik ko'p qo'lida ko'tarsa, bag'riga bossa, mehr ko'rsatsa, ehtiyojlariga befarq bo'lmasa, go'dakning fiziologik va xavfsizlikka bo'lgan ehtiyoji qondiriladi, u o'zini hotirjam his qiladi.

Bog'langanlik nazariyasi bo'yicha onasi bilan o'rtasida ishonchli bog'langanlik mavjud bo'lgan bola atrofdagilarga ishonishga moyil va ijtimoiy ko'nikmalari yaxshi rivojlangan bo'ladi. Ona bilan o'rtasida ishonchsiz bog'langanlik mavjud bo'lgan bolada esa, kamgaplik, boshqarishga qarshilik, impulsivlik, emotsional jahldorlik va jismoniy agressiya namoyon bo'ladi. Felsonning tadqiqotlariga ko'ra farzandlar o'rtasida kuzatiladigan tortishuv va janglar uchun bolalarini jazolamaydigan ota-onalarning farzandlarida ham agressivlik namoyon bo'lishi kam kuzatiladi. Turli tortishuv va kelishmovchiliklar uchun farzandlarini jazolaydigan oilalarda esa aksincha. Ota-onani shaxsiy na'muna sub'ektlari sifatida baholaydigan farzand ularning xatti-harakatlariga taqlid qiladi. Natijada, agar ota-ona farzandga nisbatan tajovuzkorlik yoki agressiyani namoyon etsa, bola ham o'z tuyg'ularini shunday ifodalaydi, agar vaziyatga hotirjamlik, bosiqlik bilan, bolaga

xayrihohlik bilan munosabatda bo'lsa, farzand ham o'z hissiyotlarini boshqarishga odatlanadi.

XULOSA

Shunday ekan, boladagi agressiv xulq-atvorni korreksiya qilishda boshqa omillar qatorida oilani ham o'rganish, ota-ona va farzand munosabatlari, bolaning o'tmishini tadqiq qilish va unga mos psixologik korreksiya usulini tanlash maqsadga muvofiq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Реан А.А. Психология изучения личности: Учебн. пособие. СПб., 1999. – 288 с.
2. Смирнова Т.П. Психологическая коррекция агрессивного поведения детей. Серия «Психологический практикум». — Ростов н/Д: «Феникс», 2004. — 160 с.
3. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности / Эрих Фромм; пер. с нем. Э.М. Телятниковой. М.: АСТ, 2007. – 621 с.
4. Felson, R.B., & Tadeshi, J.T. Agression and Violence: Social interactionist perspectives. – Amer Psychological Assn, 1993
5. Ziyo.net